

Voetangels en klemmen

door

Dr D.W. Gravendeel

In een vorig nummer deed Storm van Leeuwen mededeling van de verwerving - in copie - van een aanmerkelijk deel van het huisarchief van de ridderhofstad Den Engh (1991, nr. 3). Eén van de voornaamste drijfveren van de historicus is zijn nieuwsgierigheid. Daardoor gedreven snuffelde ik de inventaris door, op zoek naar een „smakelijk hapje“, vooruitlopend op een serieuzer studie. Mijn verwachting werd beloond en ik vond stof voor het volgende, op zichzelf staande verhaaltje.

Request

Toen Mr Jan Leonard van Ewijck op 11 september 1760 te Utrecht overleed, erfde zijn zoon Mr Jan Cyprianus van Ewijck de ambachtsheerlijkheden Den Engh en Themaat. Mr Jan, of voluit Mr Johannes Cyprianus, was op 24 juni 1736 te Utrecht geboren. Hij trouwde op 14 augustus 1759 met Jacoba Constantia Bouwens, dochter van een Amsterdamse schepen. Hij wordt in 1775 en 1787 vermeld als schepen van Amsterdam en in 1802 als oud-schepen. Hij overleed op 20 november 1811 te Amsterdam.

Het is dus zeer de vraag of Johannes Cyprianus wel vaak „thuis“ was op zijn kasteel, maar misschien was dat juist wel één van de redenen van zijn hiervolgend verzoek:

Aen den Ed hove van Utrecht

*Geeft oodmoedelijk te kennen Mr Johannes Cyprianus van Ewijck, heere van den Engh en Themaet, dat de suppliant (verzoeker) van tijd tot tijd veel overlast van vreemd volk komt te lijden in de tuijnen en wandelingen, gehoorde aen den huijse den Engh, dat den suppliant sonder efficacieuse (uit Frans: doeltreffende) middelen daerinne niet kan voorsien, keerende hij sig dienvolgende tot desen Ed hove, oodmoedelijk versoekende dat aen hem suppliant moge werden gepermitteerd (toegestaan) omme in de tuijnen van den huijse den Engh mitsgaders in het wandelbosch daerbij gehoorde te stellen en leggen voet-angels en klemmen, mits daarvan behoorlijke waerschouwing affigeerende (bekendmakende).
dit doende etc.*

Het hof van Utrecht reageerde welwillend:

't Hof permitteert den suppliant om binnen des suppliants besloten bosch gehoorde aen den huize den Engh en in de tuinen van denzelven huize te stellen en leggen voet-angels en klemmen, injungerende (Latijn: opdragende) tefens den suppliant, om alvorens van deze permissie dadelijk gebruik te maken, bij affixie van billetten aan deszelfs tuinen en bosch eenen ieder tot voorkoming van ongelukken te waerschouwen.

Utrecht, den 9 Augustus 1782.

Tuinen en wandelingen

Het is natuurlijk aardig om eens te zien in welk gebied dat vreemde volk destijds rondstruinde. Wij kunnen ons

daarvan nu niet zo'n goede voorstelling meer maken.

Een makkelijk hulpmiddel daarbij is een veilingboekje uit 1868. In dat jaar werd de ridderhofstad Den Engh met bijbehorende bezittingen namelijk geveild. In het boekje staan alle percelen netjes opgesomd. De voor ons in aanmerking komende zijn:

Kadaster Gemeente Vleuten Sectie B

296	Laan (Enghlaan)
298	Bosch
299, 300 en 301	Tuin
303	Bosch
306 en 307	Bosch
308	Tuin
310	Bosch
350	Bosch
457	Wandelbosch
479	Laan (Enghlaan)

Kadaster Gemeente Haarzuilens Sectie A

698	Bosch
699	Laan
700	Koepel
701	Laan

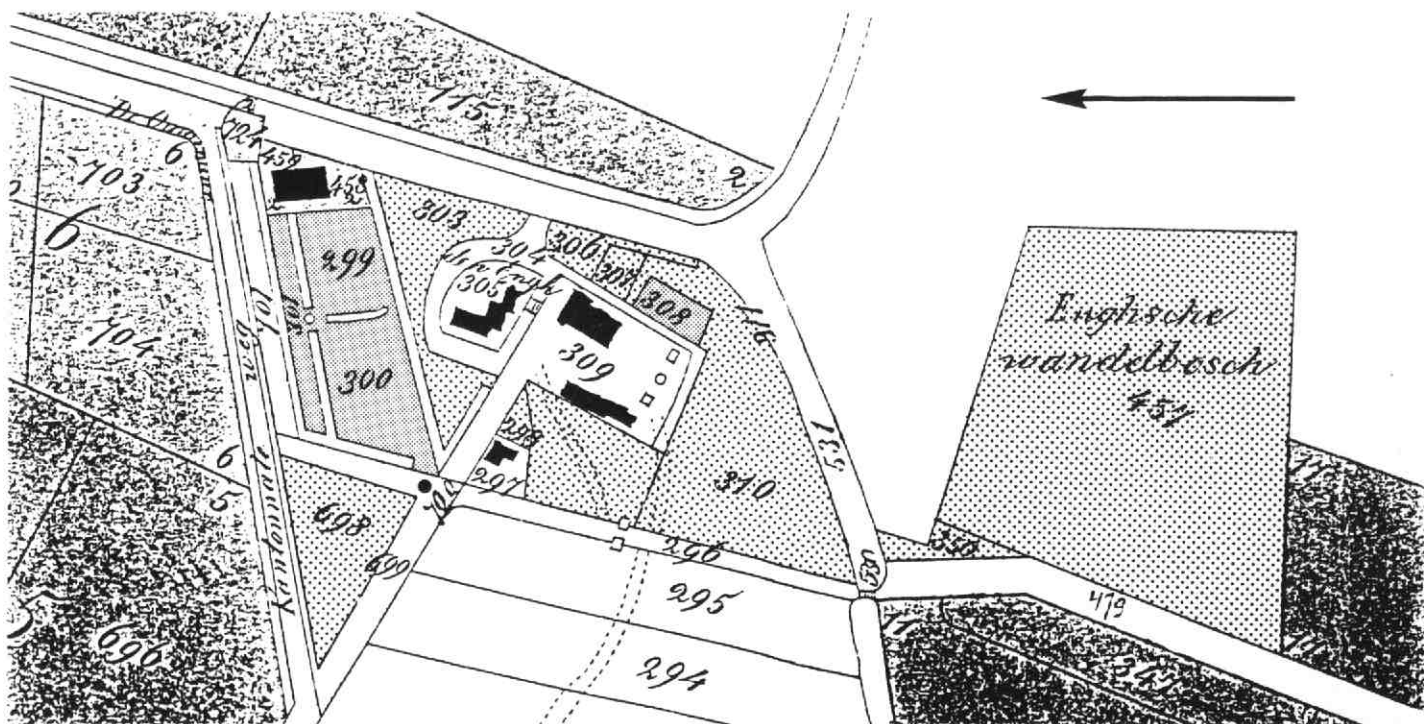
Op bijgaand kaartje zijn bossen en tuinen aangegeven en dan blijkt dat het kasteel destijds toch wel lekker verscholen heeft gelegen.

Hendrik Ravee

Na de dood van Van Ewijck werd Den Engh publiek geveild. Eigenaar werd de puissant rijke Hendrik Ravee. Deze werd in dezelfde tijd Heer van Schonauwen, op welke ridderhofstad hij begraven ligt.

Hendrik, die evenmin vaak op Den Engh vertoefd zal hebben, had, wat het „vreemde volk“ betreft, dezelfde zorgen als zijn voorganger en hij wendde zich tot de burgemeester van Haarzuilens:

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen Hendrik Ravee, Heere van den Engh en Themaet, dat de vorige eigenaar van de heerlijkheid den Engh en Themaet ingevolge appointment (beschikking) van den voormaligen Hove van Utrecht van den negenden Augustus 1802 (er was dus nog een verlenging van de vergunning van 1782 geweest!) vergunning had bekomen om binnen deszelfs besloten bosch gehoorde aen den huize den Engh en in de tuinen van denzelven huize te stellen en leg-

Fragment van de kaart behorende bij het veilingboekje, uitgegeven ter gelegenheid van de „Veiling van de Ridderhofstad Den Engh c.a., op Zaterdag 11 April 1868 's middags 12 Ure, in het Lokaal van Verkoopingen, achter Sint Pieter te Utrecht". Het noorden is links. Bossen zijn aangegeven met een grof raster, tuinen met een fijn raster. Op de wat „zwartige" percelen moet u niet letten. Het plaatje is een bewerkte copie van een gekleurde kaart. Ter oriëntatie: de weg van rechts naar links (296, 479) is de Enghlaan, die linksonder het Enghsche wandelbosch over het Leiwerk (531) voert. De weg van linksonder naar den Engh is de Thematerweg, nu Smalle Themaat (699).

gen voetangels en klemmen ter zijner beveiliging, mits bij affixie van billetten aan deszelfs tuinen en bosch eenen ieder tot voorkoming van ongelukken daarvan waarschuwing doende,

dat de rekwestrant heeft vermeend dat dezelve vergunning door den daartoe bevoegden ambtenaar behoorde vernieuwd te worden, zoo hij daarvan opnieuw wilde gebruik en maken,

dat de rekwestrant, veel overlast hebbende van vreemd volk in deszelfs besloten bosschen en tuinen, zich verplicht vindt op middelen van beveiliging bedagt te zijn, en aangezien volgens het Reglement van Bestuur ten Plattenlanden dezer Provincie aan de Burgemeester der Gemeente is opgedragen de uitoeffening der plaatselijke Politie en de waakzaamheid voor de rust en veiligheid der ingezetenen, zoo wendt de rekwestrant zich tot u Mijnheer den Burgemeester, eerbiediglijk verzoekende om, evengelijk aan de voorgaande eigenaren van den huize den Engh zulks vergund is geworden, hem toe te staan voetangels en klemmen te mogen leggen in de tuinen en het wandelbosch van den huize den Engh, voor zoo verre in de geharkte lanen geene jacht mogt worden uitgeoeffend, mits door behoorlijke en duidelijk leesbaar geschilderde borden hiervan een ieder waarschuwend.

't Welk doende,

7 October 1828.

Hoe onderdanig en eerbiedig het verzoek ook was gesteld, Hendrik kreeg van de burgemeester letterlijk „nul op het request" en dus ging hij in beroep bij de gouverneur der Provincie Utrecht. Deze antwoordde wat onduidelijk:

Gezien hebbende een request van Hendrik Ravee, Heer van den Engh en Themaat, zich beklagende over de weigering van den Burgemeester van Vleuten (Vleuten en Haar-

zuilens hadden sinds 1820 één burgemeester; dat was in 1828/1829 J.H.J. van Bijlevelt) om hem toe te staan binnen deszelfs bosch en tuinen behorende aan den huize den Engh voetangels en klemmen ter zijner beveiliging te stellen en verzoekende daartoe des Gouverneurs autorisatie (machtiging) te bekomen,

gelet op de beschikking van den genoemden Burgemeester ter dezer zake genomen,

gezien het bericht van denzelfden Burgemeester in dato 4 November 1828,

overwegende dat bij besluit van den 24 Februarij 1809 onder anderen de verordeningen welke omtrent het leggen van de bedoelde voetangels, klemmen en verdere soortgelijke instrument zouden hebben kunnen bestaan zijn afgeschaft, dat bij de tegenwoordige wetgeving geene daartoe betrekkelijke bepalingen worden aangetroffen, heeft goedgevonden en verstaan den requestrant te kennen te geven, gelijk geschiedt bij dezen, dat in zijn verzoek niet kan worden getreden.

Een afschrift dezer te zenden aan den requestrant tot informatie en narigt.

Utrecht den 9 Februarij 1829, De Gouverneur voornoemd: Ridder van Ertborn.

In het gemeentearchief van Vleuten heb ik niet kunnen vinden waarop de burgemeester zijn weigering baseerde. Volgens de gouverneur waren de desbetreffende verordeningen afgeschaft, maar hij maakt er zich wel wat makkelijk af door te kennen te geven dat hij „niet in het verzoek kan treden". Het is alsof hij zeggen wil: „ik heb er geen regeltjes voor en nu weet ik niet wat ik ervan zeggen moet". Het was geen „ja", maar ook geen „nee". Het is niet bekend hoe Ravee de zaak heeft opgelost.

Voetangel

Van Dale (1961) zegt hiervan: *gestel met vier scherpe punten, waarvan er een, hoe ook het werktuig neergeworpen wordt, altijd omhoogsteekt; inz. op de grond gelegd om dieven te weren: hier liggen voetangels en klemmen, ook figuurlijk voor: hier zijn verborgen moeilijkheden, het is een terrein of een kwestie vol onvoorziene moeilijkheden.*

Winkler Prins (1975): *oorspronkelijk een middeleeuws verdedigingswapen, een vierpuntig ijzeren voorwerp waarvan altijd een punt omhoog was gericht. Een veld, dat met dergelijke, vaak gedeeltelijk ingegraven voetangels was verdedigd, was gevaarlijk voor voetvolk en ruiters. Een moderne variant wordt kraaiepeet genoemd en wordt gebruikt o.a. als sabotagewapen tegen autobanden.*

Ik informeerde eens bij het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hoefler" te Delft. Het hoofd Studie en Documentatie, Drs J. Lenselink, was zo vriendelijk mij enkele copietjes uit handboeken te zenden.

Het Handboek voor de Officieren van het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs van J.D. Pasteur, 1827, vermeldt:

Voetangels, Chausse-trapes, Fuszangel.

Een voetangel bestaat uit vier ijzeren punten, zoodanig in één punt te zamen vereenigd, dat, hoe dezelve ook op den grond wordt gelegd of geworpen, er altijd eene punt loodrecht in de hoogte staat. Men had oudtijds groote, kleine en middelsoort, waarvan de punten 14, 11 en 8 duim lang waren. Dezelve dienden tot verdediging der bres, in drooge grachten of waadbare plaatsen, waar zij zoo nabij elkan- deren als mogelijk gestrooid werden. Zij zijn vooral na- deelig aan de kavalerie. Volgens Gassendi zouden zij buiten gebruik en door Vriesche ruiters, eggen, verhakkingen en poketten vervangen zijn. Desniettemin kan men ze als een nuttig verdedigingsmiddel beschouwen, en iedere be- legerde vesting diende er ruimschoots van voorzien te zijn, en er ten minst 3 à 4000 te bezitten.

In zijn Bijdrage tot de Kennis der Versterkingskunst, 1834, zegt J.G.W. Merkes ervan:

De voetangels, een gemakkelijk verdedigings-middel, zijn kleine ijzeren sterren met vier punten, waarvan, hoe dezelve ook op den grond worden gelegd of geworpen, altijd een punt loodrecht in de hoogte staat. Op harde bodems voldoen dezelve het best aan het oogmerk. Men heeft drie soorten van voetangels, namelijk: de kleine, de middelsoortige en groote, waarvan de punten 8, 12 en 16 duim lang zijn. De Kavalerij heeft ze zeer te duchten en op het glacis (de aardglooiing op het voorterrein van een fort of vesting) zullen zij eenen stormenden aanvallers dwingen langzamer voorwaarts te rukken of zijne gelederen te breken, menigwerf verwarring veroorzaken en, hoe meer voetangels men verspreidt, des te sterker zal men het werk (bolwerk) maken. Bij de verdediging van bressen en andere nauwe toegangen maakt men van dezelve almede een nuttig gebruik.

De Romeinen bedienden zich in verscheidene veldslagen met veel voordeel van dezelve tegen de Parthen om derzelve talrijkere ruiters in hare aanvallen te stuiten en in verwarring te brengen.

De heer Lenselink schrijft: *In onze oudste gedrukte instructie-inventaris van de artillerie (uit 1871) was de term voetangel zelfs niet meer aanwezig; in de vestingen werd dit voorwerp dus kennelijk niet meer gebruikt.*

Willy Vandersteen, Suske en Wiske, De koddige kater. Standaard Uitgeverij Antwerpen - Amsterdam, 1976.

Klem

Van Dale: *toestel tot het vangen van dieren en mensen, voetklem, een soort van stalen beugel met veer die dichtslaat als men erop trapt. Zegswijze: hier liggen voetangels en klemmen: hier zijn verborgen moeilijkheden, waarvoor men op zijn hoede moet zijn.*

Winkler Prins: *(jacht) een metalen vanginstrument, voorzien van een veer en twee beugels, die samenklappen wanneer de veer wordt ontspannen. Men onderscheidt klemmen die worden ontspannen door de voetsdruk van een dier op een plaatje (bijv. de staartklem) en klemmen die in werking treden als een dier een stuk aas lostrekt (bijv. de zwanehals).*

In een poging nog iets meer te weten te komen omtrent het gebruik van bovengenoemde instrumenten wendde ik mij ook tot het Museum der Koninklijke Marechaussee te Buren en het Jachtmuseum te Doorwerth. Helaas kon men mij daar niet verder helpen.

Besluit

Ik kom nog even terug op de inleiding tot dit artikeltje, waarin ik het had over de nieuwsgierigheid van de historicus. Die nieuwsgierigheid hoeft niet „gericht" te zijn. Je komt altijd wel iets tegen waardoor je je dingen gaat afvragen. Zo ook nu. Je kunt dit verhaaltje beschouwen als een aardige, afgeronde mededeling en hooguit reageren met: nou, nou, dat was ook een barbaars gedoe met die voetangels en klemmen.

Wij hebben echter makkelijk praten, met onze elektronische apparatuur. Maar waarover kon de mens in de loop der tijden beschikken ten behoeve van zijn persoonlijke veiligheid? Er doemen wat vage beelden op van grachten, ophaalbruggen en waakhonden, maar er zit natuurlijk een hele geschiedenis achter. En die is nog actueel ook!

Bronnen

Archief Den Engh, inventaris Muller, nrs 43, 44
In de tekst aangehaalde bronnen